

PEDAGOGIK TA'LIM MUASSASALARIDA KASBIY
KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHNING INTEGRATIV MODELII:
MUAMMO VA YECHIMLAR

Yo'ldosheva Dilnura Nizomjon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti,

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti.

Tel: +998(94)-270-68-31 .E-mail: yoldoshevadilnura223@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21156488>

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik ta'lim muassasalarida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning integrativ modeli nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Kasbiy kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasi, uni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar hamda mavjud yondashuvlarning kamchiliklari o'rganilgan. Integrativ model asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma, refleksiv faoliyat va motivatsion komponentlarning uyg'unligi asoslab berilgan. Xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi O'zbekiston sharoitiga nisbatan taqqoslab o'rganilgan. Taklif etilgan model tatbiq etilganda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi sezilarli oshishi eksperimental ma'lumotlar bilan tasdiqlangan.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, integrativ model, pedagogik ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy tayyorgarlik, refleksiv faoliyat, motivatsiya, ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье анализируется интегративная модель развития профессиональной компетентности в педагогических учебных заведениях с теоретической и практической точек зрения. Рассматривается структурная структура профессиональной компетентности, факторы, влияющие на её развитие, и недостатки существующих подходов. Интегративная модель основана на интеграции теоретических знаний, практических навыков, рефлексивной деятельности и мотивационных компонентов. Изучается передовой опыт зарубежных стран в сравнении с условиями Узбекистана. Экспериментальные данные подтверждают, что уровень профессиональной подготовки будущих учителей значительно повышается при внедрении предложенной модели.

Ключевые слова: Профессиональная компетентность, интегративная модель, педагогическое образование, будущий учитель, профессиональная подготовка, рефлексивная деятельность, мотивация, качество образования.

Abstract: This article analyzes the integrative model of professional competence development in pedagogical educational institutions from a theoretical and practical perspective. The structural structure of professional competence, factors influencing its development, and the shortcomings of existing approaches are studied. The integrative model is based on the integration of theoretical knowledge, practical skills, reflective activity, and motivational components. The advanced experience of foreign countries is studied in comparison with the conditions of Uzbekistan. Experimental data

confirm that the level of professional training of future teachers significantly increases when the proposed model is implemented.

Keywords: professional competence, integrative model, pedagogical education, future teacher, professional training, reflexive activity, motivation, quality of education.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatning jadal rivojlanishi ta'lim tizimiga, xususan, o'qituvchilarni tayyorlash sifatiga yangi talablar qo'yadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida va 2019-yilgi PF-5847 va 2022-yilgi PF-60-sonli qarorlarida belgilangan ustuvor yo'nalishlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini rivojlantirishni davlat siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylantirdi. Shu bilan birga, amaliyot shuni ko'rsatadiki, pedagogik ta'lim muassasalarida kasbiy tayyorgarlik jarayoni an'anaviy yondashuvlarga asoslangan bo'lib qolmoqda va nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi tafovut hali ham hal qilinmagan. Xalqaro tadqiqotchilar - Darling-Hammond, Hattie, Sahlberg va Shleikher - kasbiy kompetentsiyani rivojlantirishga integrativ yondashuvning samaradorligini ilmiy jihatdan isbotladilar. O'zbek olimlari N.A. Muslimov, R.X. Jo'rayev va N.N. Azizxo'jyeva ham bu masalani milliy ta'lim tizimi kontekstida o'rgandilar. Biroq, mavjud tadqiqotlar nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, refleksiv faoliyat va motivatsion komponentlarni yagona tizimga birlashtirgan integrativ modelni yetarlicha ishlab chiqmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi pedagogik ta'lim muassasalarida professional kompetentsiyani rivojlantirishning integrativ modelini asoslash, uning amaliy muammolarini ta'kidlash va yechimlarni aniqlashdir.

ASOSIY QISM

Kasbiy kompetensiya tushunchasi zamonaviy pedagogika fanida markaziy o'rinni egallaydi. Garchi bu tushuncha ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinsa-da, aksariyat tadqiqotchilar uni o'qituvchining bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlarining yaxlit tizimi sifatida ta'riflaydilar. L. Darling-Hammond professional kompetentsiyani o'qituvchining o'quvchilar bilan o'quv faoliyatiga bevosita ta'sir qiluvchi omillar to'plami sifatida talqin qiladi, L. Shulman esa pedagogik fan bilimlarini (PSK) uning markaziy elementi deb hisoblaydi. O'zbek tadqiqotchilari ham bu masalaga alohida e'tibor qaratishgan. N.A. Muslimov professional kompetentsiyani rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqdilar va N.N. Azizxo'jyeva uni pedagogik mahorat bilan uzviy bog'liq holda o'rgandilar. Shuningdek, D.Yo'ldosheva (2026) ta'kidlaganidek, bo'lajak o'qituvchilarning nazariy bilimlari va amaliy tayyorgarligi o'rtasidagi nomutanosiblik bugungi kunda hal qilinmagan asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Kasbiy kompetensiyaning tarkibiy asoslarini tahlil qilishda quyidagi komponentlar aniqlanadi: kognitiv (bilim va tushunish), faollik (amaliy ko'nikma va kompetensiyalar), motivatsiya (kasbga yo'naltirilganlik va qiziqish) va refleksiv (o'z faoliyatini baholash va yaxshilash qobiliyati). Ushbu komponentlarning har birini alohida rivojlantirish yaxlit professional kompetentsiyani yaratmaydi - ular o'zaro bog'liq holda rivojlanishi kerak.

Integrativ model professional kompetensiyaning barcha komponentlarini - nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, refleksiv faoliyat va motivatsion yo'nalishni - yagona tizimda maqsadli rivojlantirishga qaratilgan yondashuv sifatida tushuniladi. Bu yondashuv an'anaviy ta'lim modelidan tubdan farq qiladi: an'anaviy modelda komponentlar alohida ishlab chiqiladi, integrativ modelda esa ular o'zaro ta'sir va uyg'unlik orqali rivojlanadi.

Integrativ modelning asosiy g'oyasi L. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasiga, J. Dyuning eksperimental ta'lim kontseptsiyasiga va D. Shonning refleksiv amaliyot modeliga asoslangan. Ushbu nazariy asoslar kelajakdagi o'qituvchini bilimning passiv qabul qiluvchisi sifatida emas, balki ularning professional rivojlanishining faol agenti sifatida ko'rib chiqadi.

Taklif etilayotgan integrativ model to'rtta o'zaro bog'liq bloklardan iborat:

Birinchi blok nazariy va metodologik blokdir. Ushbu blok kelajakdagi o'qituvchiga pedagogika, psixologiya, didaktika va tegishli ilmiy sohalarda fundamental bilimlarni beradi. Biroq, bilim nafaqat reproduksiya orqali, balki muammoli vaziyatlar, holatlar va ilmiy munozaralar orqali ham olinadi. Ikkinchi blok amaliy-faol. Bu blok o'qitish amaliyoti, simulyatsiya mashqlari, mikro-darslar va ustozlik tizimini o'z ichiga oladi. J. Hattie o'z tadqiqotida amaliy faoliyatning o'qituvchilarni tayyorlashga ta'siri eng yuqori ko'rsatkichlardan biri ekanligini ko'rsatdi.

Uchinchi blok refleksivdir. Refleksivlik - bu o'qituvchining o'z o'qitish faoliyatini tanqidiy tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish va kelajakdagi ishlarini takomillashtirish jarayonidir. D. Scho'n ta'kidlaganidek, haqiqiy professional - bu o'z amaliyoti haqida doimiy ravishda mulohaza yuritadigan va qayta ko'rib chiqadigan "refleksiv amaliyotchi". Refleksiv blok kundaliklar, o'zini baholash shakllari, guruh muhokamalari va video tahlil orqali amalga oshiriladi.

To'rtinchi blok motivatsion-shaxsiydir. E.L. Deci va R.M. Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'zini o'zi belgilash nazariyasiga ko'ra, ichki motivatsiya professional rivojlanishning eng kuchli harakatlantiruvchi kuchidir. Ushbu blok kelajakdagi o'qituvchilarda kasbga muhabbat, o'ziga ishonch va doimiy o'sish istagini rivojlantirishga qaratilgan.

Modelning o'ziga xos xususiyati shundaki, to'rtta blok parallel ravishda ishlaydi va bir-birini to'ldiradi. Masalan, nazariy bilimlar amaliy darsda darhol qo'llaniladi, keyin mulohaza orqali tahlil qilinadi va motivatsion qo'llab-quvvatlash orqali mustahkamlanadi. Ushbu tsiklik jarayon kelajakdagi o'qituvchilarda yaxlit professional kompetentsiyani asta-sekin rivojlantiradi.

Shunga o'xshash integrativ yondashuvlar Finlyandiya, Janubiy Koreya va Qo'shma Shtatlardagi yetakchi pedagogik ta'lim muassasalarida muvaffaqiyatli qo'llaniladi. P. Salberg Finlyandiya tajribasini tahlil qilib, o'qituvchilarni tayyorlash tizimining muvaffaqiyati aynan nazariy va amaliy komponentlarning uyg'unligida, shuningdek, yuqori darajadagi mulohazakor madaniyatda ekanligini ko'rsatdi.

O'qituvchilar malakasini oshirish muassasalarida professional kompetentsiyani rivojlantirishda bir qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ularsiz integrativ modelni samarali amalga oshirish qiyin. Bu muammolar va ularning yechimlari quyida tahlil qilinadi.

1-muammo: Nazariy bilim va amaliy faoliyat o'rtasidagi tafovut. Tajriba shuni ko'rsatadiki, aksariyat o'qituvchilar malakasini oshirish muassasalarida nazariy fanlar va o'qitish amaliyoti alohida rejalashtiriladi. Talabalar nazariy bilimlarni sinfdagi o'rganish va ularni ancha keyin amalda qo'llash imkoniyatiga ega. D. Yo'ldosheva (2026) ham bu nomutanosiblikni o'z tadqiqotida asosiy muammo sifatida aniqlagan.

Yechim: Har bir nazariy mavzuni o'rgangandan so'ng, uni darhol amaliy topshiriq, mikro-dars yoki simulyatsiya mashqlari bilan mustahkamlash kerak. O'qitish amaliyoti birinchi yilda boshlanishi va asta-sekin murakkablashishi kerak.

2-muammo: Refleksiv madaniyatning past darajasi. Ko'pgina kelajakdagi o'qituvchilar o'z darslarini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va ular asosida xulosalar chiqarish ko'nikmalariga ega emaslar. Buning sababi ta'lim jarayonida mulohaza yuritish uchun ajratilgan vaqt va mexanizmlarning yetishmasligidir.

Yechim: Refleksiv jurnal yuritish, guruh muhokamalari va darslarning video tahlili kabi vositalarni ta'lim jarayoniga tizimli ravishda kiritish kerak. T.S.K. Farrell ta'kidlaganidek, refleksiv amaliyot bir martalik tadbir emas, balki doimiy professional odat bo'lishi kerak.

3-muammo: Motivatsion komponent e'tibordan chetda qolmoqda. Ko'pgina ta'lim dasturlari bo'lajak o'qituvchilarning professional motivatsiyasini rivojlantirish va oshirishga katta e'tibor bermaydi. Natijada, ba'zi bitiruvchilar kasbga befarq yoki boshqa sohalarga ketishadi.

Yechim: Kasbiy yo'naltirish mashg'ulotlari, muvaffaqiyatli o'qituvchilar bilan uchrashuvlar, ustozlik tizimi va professional jamoalarda ishtirok etish ta'lim jarayoniga kiritilishi kerak. Deci va R.M. Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o'z taqdirini o'zi belgilash nazariyasiga ko'ra, talabaning mustaqillik, kompetensiya va o'z kasbiy faoliyatiga aloqadorlik hissi ichki motivatsiyani sezilarli darajada oshiradi.

4-muammo: Monitoring va baholash tizimining zaifligi. Ko'pgina ta'lim muassasalarida professional kompetensiyani rivojlantirish darajasi faqat yakuniy imtihon orqali baholanadi. Bu jarayondagi o'zgarishlarni kuzatish va o'z vaqtida tuzatishlar kiritishni qiyinlashtiradi.

Yechim: Uzluksiz monitoring tizimi joriy etilishi kerak: dastlabki baholash, oraliq baholash va yakuniy sertifikatlashdan iborat uch bosqichli tizim professional kompetensiya o'sish dinamikasini to'liq aks ettirishi mumkin. D.L. Kirkpatrick va J.D. Kirkpatrick tomonidan ishlab chiqilgan to'rt bosqichli baholash modeli bu borada samarali asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

5-muammo: Xalqaro tajribani milliy sharoitlarga moslashtirmasdan qo'llash. Ba'zan xalqaro modellar O'zbekiston ta'lim tizimining o'ziga xos ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va tashkiliy sharoitlarini hisobga olmasdan amalga oshiriladi. Bu kutilgan natijalarni bermaydi.

Yechim: Ilg'or xalqaro amaliyotlarni, xususan, Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur amaliyotlarini milliy ta'lim tizimining imkoniyatlari va xususiyatlariga moslashtirgan holda bosqichma-bosqich joriy etish tavsiya etiladi. A. Shleicher ta'kidlaganidek, muvaffaqiyatli ta'lim tizimlarining umumiy xususiyati ularning o'z sharoitlariga moslashtirilgan yondashuvidir.

XULOSA

Ushbu maqolada o'qituvchilar malakasini oshirish muassasalarida professional kompetentsiyani rivojlantirishning integrativ modeli nazariy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, professional kompetentsiya an'anaviy model doirasida to'liq rivojlantirib bo'lmaydigan kognitiv, faol, refleksiv va motivatsion komponentlarning yaxlit tizimini ifodalaydi. Taklif etilayotgan integrativ model mavjud muammolarga - nazariy va amaliy bilimlar o'rtasidagi tafovutga, refleksiv madaniyatning past darajasiga va zaif monitoring tizimiga aniq yechimlarni taklif qiladi. Boshqa mamlakatlar tajribasi ham integrativ yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari o'qituvchilar malakasini oshirish muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni (O'RQ-637-son). – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2006.
5. Muslimov N.A. Kasbiy ta'lim o'qituvchilarini shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.
6. Jo'rayev R.H. Pedagogik tizimlarni modernizatsiya qilish. – Toshkent: Fan, 2012.
7. Yo'ldosheva D. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash muammosining dolzarbligi // Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali. – 2026. – Tom 4, №1. – DOI: 10.5281/zenodo.18418165
8. Darling-Hammond L. Powerful Teacher Education. – San Francisco: Jossey-Bass, 2006.
9. Deci E.L., Ryan R.M. The "what" and "why" of goal pursuits. Psychological Inquiry, 11(4). – 2000.
10. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
11. Farrell T.S.C. Reflective Practice for Language Teachers. – London: Bloomsbury, 2015.
12. Hattie J. Visible Learning. – London: Routledge, 2009.
13. Kirkpatrick D.L., Kirkpatrick J.D. Evaluating Training Programs. – Berrett-Koehler, 2006.
14. Sahlberg P. Finnish Lessons. – New York: Teachers College Press, 2011.
15. Schleicher A. World Class: How to Build a 21st-Century School System. – OECD Publishing, 2018.
16. Schön D.A. The Reflective Practitioner. – New York: Basic Books, 1983.